

УДК 343.985

Владислав Негребецький,*канд. юрид. наук,**доцент кафедри криміналістики**Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»*

МОДЕЛЮВАННЯ ЯК СПОСІБ ФІКСАЦІЇ ПІД ЧАС ПЕРЕВІРОЧНИХ СЛІДЧИХ ДІЙ

Стаття присвячена проблемам удосконалення способів і прийомів фіксації перевірочних слідчих дій на прикладі слідчого експерименту та перевірки показань на місці.

Ключові слова: слідча дія, фіксація, моделювання, слідчий експеримент, перевірка показань на місці, фотозйомка, відеозапис, план, схема.

Розслідування злочинів – це пізнавальна діяльність слідчого, спрямована на збирання, дослідження й оцінку доказової інформації. На стадії досудового розслідування така діяльність відбувається у формі слідчих або розшукових дій (ст. 223 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України). В слідчій практиці нерідко виникає необхідність перевірити зібрану інформацію або слідчу версію, висунуту на підставі таких даних. Це можливо як за допомогою зіставлення з іншими наявними доказами, так і через отримання нових. При цьому існують слідчі дії, спеціально призначені для перевірки отриманих доказів [1, с. 42–44]. До групи так званих «перевірочних» слідчих дій, зокрема, належать слідчий експеримент і перевірка показань на місці.

Перевірка показань на місці – самостійна слідча дія, яка являє собою процес зіставлення інформації, отриманої під час допиту й (або) ідеальних слідів пам'яті, з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються, з метою виявлення її поінформованості про дані, що перевіряються або уточнюються, а також встановлення нових фактичних даних. *Слідчий експеримент* (на відміну від перевірки показань на місці) полягає у проведенні спеціальних дослідів із метою перевірки зібраних доказів, отримання нових доказів, перевірки й оцінки слідчих версій про можливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для розслідування злочину та встановлення істини у справі [2, с. 290].

Процес провадження цих слідчих дій та отримані при цьому результати мають бути процесуально зафіксовані з тим, щоб вони могли зайняти місце серед інших доказів по справі.

Метою цієї статті є дослідження особливостей використання під час слідчого експерименту та перевірки показань на місці додаткових способів фіксації (виготовлення планів чи схем, фотозйомки, відеозапису), виявлення шляхів підвищення ефективності їх використання та розроблення на цій основі практичних рекомендацій для слідчих органів України.

Окремі аспекти фіксації інформації під час слідчого експерименту та перевірки показань на місці розглядалися у роботах відомих учених процесуалістів і криміналістів: І. Биховського, О. Васильєва, А. Дулова, В. Колмакова, В. Коновалової, В. Лукашевича, І. Лузгіна, С. Степичева, С. Шейфера, В. Шепітько. На рівні дисертаційних досліджень цим слідчим діям присвятили свої праці А. Андрєєв, Л. Ароцкер, Р. Белкін, Н. Гуковська, Д. Заяць, О. Зозулінський, О. Маслов, О. Рубан, Л. Соя-Серко, В. Стратонов, В. Уваров, М. Хлинцов, О. Ципленкова, І. Чаднова, Ш. Ярамиш'ян.

У криміналістичній літературі розглядаються в основному технічні аспекти фіксації доказової інформації під час слідчих дій. Разом із тим заслуговують на увагу методологічна основа фіксації слідчого експерименту та перевірки показань на місці. Обидві слідчі дії призначені для перевірки вже зібраних доказів. Процедура цих слідчих дій передбачає достатньо оригінальне поєднання методів пізнання з метою перевірки наявної інформації [3, с. 60]. Так, перевірка показань на місці передбачає можливість використання специфічного методу отримання інформації, що дозволяє виявляти та встановлювати дані, не доступні іншим процесуальним формам одержання доказів. Таким методом є зіставлення показань про пов'я-

зані з певним місцем обставини злочину з фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому особою, яка дала показання. Цей метод є різновидом методу порівняння, який є основою для перевірочних слідчих дій.

Процес зіставлення складається з трьох взаємозалежних елементів – розповіді, показу й огляду. Особа, показання якої перевіряються, розповідає про події, що відбулися на даному місці, обставини, тісно з ними пов'язані. У порядку уточнення їй можуть бути поставлені запитання слідчим, і з його дозволу – іншими учасниками слідчої дії. Розповідь особи на місці події супроводжується демонстрацією окремих дій і поз, які не мають дослідного характеру, а також показом окремих об'єктів, орієнтирів, що входять до загального комплексу даної обстановки. Таким чином, під час цієї слідчої дії особа, показання якої перевіряються, у присутності слідчого фактично створює криміналістичну модель події (реконструює подію). Суттєво, що ця модель будується на підставі показань, що перевіряються, а сама модель виступає інструментом для перевірки показань. Перевагою такого способу перевірки показань є наочність та ілюстративність моделі. Слідчий сприймає реальне місце, предмети, сліди, а також пояснення й дії особи, показання якої перевіряються. При цьому побудована у свідомості слідчого уявна модель події доповнюється сприйнятими образами справжньої обстановки, а також поясненнями та діями цієї особи.

Одночасно слідчий перевіряє фактичні дані, що містяться в цій моделі, на предмет відповідності наявній обстановці на місці події. Він упевнюється в існуванні самого місця, об'єктів і орієнтирів, стає очевидцем дій, що демонструються особою, показання якої перевіряються. Тому неодмінною умовою ефективності та вірогідності результатів такої перевірки є дослідження і фіксація фактичної обстановки місця події для підтвердження правильності показань, що перевіряються [4, с. 14]. Вивчення розташування місця, об'єктів та орієнтирів, зазначених особою, показання якої перевіряються, входить у зміст методу зіставлення.

Очевидно, що використання такого достатньо складного методу перевірки даних (зіставлення), результатом якого є утворення криміналістичної моделі події, вимагає застосування відповідних способів фіксації. На нашу думку, основним критерієм у виборі останніх є їх здатність наочно ілюструвати отриману інформацію. Так, якщо під час перевірки показань на місці відбувається реконструкція розташування учасників події в певний момент часу, то такі результати описати словами в протоколі достатньо складно,

а іноді й неможливо. Простіше в цьому випадку скласти схему, план або здійснити фотозйомку. Перевага такого способу дії полягає у спрощенні наступної оцінки результатів слідчої дії. Адже фототаблиця у порівнянні з протоколом має очевидний плюс у формуванні уявлення про просторове розташування учасників події.

У криміналістичній літературі звертається увага на доцільність застосування графічного способу фіксації результатів перевірки показань на місці. Так, Л. Соля-Серко зазначає, що слід заздалегідь скласти план (схему) місця проведення майбутньої слідчої дії, а в процесі її проведення позначати на ньому маршрут та об'єкти, про які повідомляє особа, показання якої перевіряються [5, с. 75]. М. Хлинцов вважає, що з метою фіксації результатів перевірки показань підозрюваного можна використовувати топографічну карту місцевості, на якій позначається шлях просування, об'єкти та сліди, зазначені особою, показання якої перевіряються [6, с. 98]. О. Васильєв і С. Степичев рекомендують у процесі допиту запропонувати особі, показання якої перевіряються, скласти схему з позначкою знаходження об'єктів на місці вчинення злочину, а також взаєморозташування окремих осіб – учасників події [7, с. 30]. Отриманою в такий спосіб інформацією можна буде оперувати в перебігу перевірки показань на місці. На нашу думку, застосування плану території (приміщення) не тільки полегшує фіксацію результатів слідчої дії, а й дозволяє ефективніше зіставляти пояснення особи, показання якої перевіряються, з наявною обстановкою. Вважаємо, що застосування слідчим плану (схеми) при поясненні особою обставин події та показі обстановки є тактичним прийомом. У випадках, коли місце, де проводиться перевірка показань, характеризується недостатньою оглядовістю, план (схема) дозволяє слідчому чіткіше сприймати обстановку.

Фототаблицю можна розглядати як різновид криміналістичної моделі [8, с. 123]. Фототаблиця – це графічна модель об'єкта. На відміну від схеми або масштабного плану, вона є результатом застосування науково-технічного засобу – фотоапарату. В майбутньому під час проведення слідчих або розшукових дій можливе застосування науково-технічних засобів, які дозволяють утворювати цифрові графічні 3D моделі об'єктів, що досліджуються [9, с. 166].

Цифрова графічна 3D модель може бути отримана за допомогою лазерного 3D сканера. Сучасні лазерні 3D сканери складаються з двох основних компонентів: скануючої системи та цифрової фото- або відеокамери. В результаті в цифровому файлі міститиметься «хмара точок», що представляє у графічній формі

поверхню просканованого об'єкта або простору, у тому числі розміри сканованих об'єктів із високою точністю вимірювання та координати GPS. Така інформація поєднується з відповідними цифровими фотознімками або відеозйомкою для точної передачі кольору об'єктів. За допомогою відповідного програмного забезпечення такі дані можуть бути представлені у вигляді фотореалістичної моделі місця події. Остання дозволяє розглядати місце з будь-якого ракурсу, точно визначити розміри об'єктів і відстані між ними, а також кути взаємного розташування об'єктів, здійснювати аналіз плям крові для визначення траєкторії їх утворення, проводити розміщення пояснювальних написів як на 3D моделі місця події, так і на його дво- та тривимірному плані. Всі дво- та тривимірні зображення місця події в необхідному ракурсі та з поясненнями можуть роздруковуватися за допомогою принтера з подальшим їх оформленням у вигляді відображень тривимірної моделі місця події, фототаблиць, планів місця події. Відповідні файли результатів лазерного 3D сканування та фотозйомки, записані на оптичний диск, можуть додаватися до протоколу.

Можна навести приклади, коли необхідно використовувати графічні способи фіксації перевірки показань на місці. Наприклад, як підозрюваний указує на деталі обстановки, знання яких свідчить про його винну поінформованість щодо обставин досліджуваної події; або декілька підозрюваних під час окремо проведених перевірок їх показань на місці події вказують на одні й ті самі деталі обстановки, що також свідчить про їх винну поінформованість. Такі об'єкти на місцевості виступають орієнтирами, оскільки дозволяють упізнати фрагмент місцевості, зіставити показання декількох співучасників. Графічна фіксація доцільна й у випадку, коли особа, показання якої перевіряються, вказує на деталі обстановки, що не збереглися на момент проведення слідчої дії (це може бути місце, де знаходилися викрадені речі, тощо).

Графічні моделі під час перевірки показань на місці є необхідними не тільки для фіксації просторового розміщення предметів на місці події, а й документування зовнішнього вигляду цих предметів. Відомі випадки, коли під час перевірки показань на місці були виявлені сліди, причинно пов'язані з подією злочину, наприклад, речі, які належали потерпілій по справі про звалтування.

Основою слідчого експерименту є експериментальний метод. Так, Н. Гуковська вважає, що завданням слідчого експерименту є встановлення за допомогою дослідів або випробувань, що проводяться слідчим, факту,

чи могла або не могла подія або явище відбуватися в певних умовах або певним чином [10, с. 13]. Експериментальний метод надає можливість: неодноразово повторювати явища, що спостерігаються, в будь-яких умовах; вивчати явища, які відбуваються в природних умовах дуже швидко або дуже повільно, що перешкоджає їх спостереженню; досліджувати такі явища, які в ізольованому вигляді не можуть спостерігатися в природі; викремлювати в процесі вивчення окремі сторони явища, окремі ознаки об'єкта [11, с. 185].

У разі проведення слідчого експерименту необхідно дотримуватися таких умов: обмежена кількість учасників експерименту, проведення експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія або факт, що перевіряється; багаторазовість проведення однорідних дослідів; проведення дослідів у декілька етапів [12, с. 80]. Проведення експерименту вимагає спеціального вибору та створення умов, максимально наближених до тих, у яких відбувалася досліджувана подія. Таким чином, за відсутності можливості обрати аналогічні умови, виникає необхідність у їх моделюванні, наприклад, освітлення, звукові, кліматичні умови, матеріальна обстановка події, форма, вага предметів, за допомогою яких виконуються дії, тощо. Якщо підібрати або реконструювати певні умови неможливо, необхідно враховувати ступінь незбігу умов під час оцінки результатів експерименту.

У слідчій практиці трапляються випадки, коли результати слідчого експерименту або перевірки показань на місці використовуються як матеріали під час проведення судових експертиз. Так, під час перевірки показань на місці по кримінальному провадженню про розбійний напад підозрюваний демонструє, яким чином він наніс ножові поранення потерпілій. Результати слідчої дії надалі використовуються під час судово-медичної експертизи. Інший приклад: за кримінальним провадженням про наїзд транспортного засобу на пішохода з метою встановлення можливості своєчасної оцінки водієм дорожньої обстановки провадиться слідчий експеримент, під час якого здійснюється реконструкція події ДТП, моделюються різні варіанти ситуації. Результати слідчого експерименту надалі виступають матеріалами судової експертизи [13, с. 163]. У таких випадках створення графічних моделей місця події та дій його учасників допоможе експерту виконати поставлені завдання.

Під час слідчого експерименту та перевірки показань на місці може виникнути необхідність фіксації інформації динамічного характеру. Наприклад, процес і результати дослідів, послідовність виконання окремих дій,

маршрут пересування, поведінка особи, показання якої перевіряються, зокрема, її ініціатива в демонстрації дій, напрямків руху, розташування окремих об'єктів, відтворенні первісної обстановки. В таких випадках доцільно використовувати відеозапис.

Висновки

Особливостями процесу пізнання під час перевірок слідчих дій – слідчого експерименту та перевірки показань на місці є активне використання методу моделювання, що передбачає необхідність застосовувати способи фіксації, придатні для створення графічних моделей досліджуваних об'єктів. Серед існуючих додаткових способів фіксації слідчих дій такі можливості мають складення планів, схем, здійснення фотозйомки, відеозапису. Тому використання цих способів фіксації під час слідчого експерименту та перевірки показань на місці є необхідним. Графічні моделі, отримані за допомогою складення планів, схем, здійснення фотозйомки, відеозапису спрощують наступну оцінку результатів слідчої дії, надають більше можливостей для використання цієї інформації під час кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Шейфер С. А. Познавательное значение следственных действий и их система // Вопросы борьбы

бы с преступностью. – М., 1972. – Вып. 15. – С. 54–70.

2. Шетитько В. Ю. Криминалістика. – К., 2010. – 496 с.

3. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания. – М., 1969. – 177 с.

4. Зозулинский А. Б. Правовые основы и криминалистические методы исследования места события с целью проверки показаний: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1969. – 20 с.

5. Соля-Серко Л. А. Проверка показаний на месте. – М., 1966. – 91 с.

6. Хлыщев М. Н. Проверка показаний на месте. – Саратов, 1971. – 119 с.

7. Васильев А. Н., Степичев С. С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений. – М., 1959. – 43 с.

8. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. – М., 1967. – 289 с.

9. Шехавиц Р. М. Впровадження технологій 3D моделювання у розслідуванні злочинів: правові та криміналістичні проблеми // Криміналістика XXI сторіччя: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листопада 2010 р. – Х., 2010. – С. 166–170.

10. Гуковская Н. И. Следственный эксперимент. – М., 1958. – 96 с.

11. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики. – Волгоград, 1993. – 200 с.

12. Белкин Р. С. Теория и практика следственного эксперимента. – М., 1959. – 171 с.

13. Ярамышьян Ш. Ш. Особенности следственного эксперимента при расследовании дорожно-транспортного происшествия // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. – Х., 2004. – Вып. 4. – С. 162–167.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2013 р.

The article is devoted to problems of improvement of ways and receptions of fixation of verifying investigative actions on an example of investigative experiment and verifying testimony at the crime scene.

Стаття посвящена проблемам совершенствования способов и приемов фиксации проверочных следственных действий на примере следственного эксперимента и проверки показаний на месте.

